

BỐ CỤC VÀ HÌNH THỂ NHÂN VẬT TRONG TRANH VẼ VỀ ĐỀ TÀI ĐỒNG TÍNH CỦA HỘI HỌA VIỆT NAM HIỆN ĐẠI

I NÔNG THỊ THU TRANG

Email: nongtrangspnttw@gmail.com

Trường ĐHSP Nghệ thuật Trung ương

LAYOUT AND CHARACTERS IN PAINTINGS ON THE SUBJECT OF HOMOSEXUALITY OF MODERN VIETNAMESE PAINTING

TÓM TẮT

ABSTRACT

Người đồng tính cùng những rung động tình yêu, sự giằng xé giữa khát khao sống thật giữa những định kiến, kì thị; sự ủng hộ của xã hội; niềm hy vọng vào tương lai... của thế giới thứ ba đã được chuyển tải vào nội dung các tác phẩm theo nhiều cách biểu hiện thông qua các phong cách, kỹ thuật, chất liệu hội họa khác nhau. Vấn đề này tuy khá mới nhưng trong hội họa Việt Nam hiện đại đã có một số lượng tác giả, tác phẩm đã tìm được hướng đi khi lựa chọn nội dung thể hiện, tạo được phong cách biểu đạt riêng, đặc biệt là trong cách lựa chọn bố cục và hình thể nhân vật.

Từ khóa: Đồng tính, nội dung, tác phẩm, hội họa

Homosexuals with love vibrations, a torn desire to live between prejudices and stigma; social support; The hope for the future ... of the third world has been conveyed into the content of works in many ways through different styles, techniques, and painting materials. This problem is quite new, but in modern Vietnamese painting there are a number of authors, works have found a direction when choosing the content to show, creating their own style of expression, especially in how to choose a character layout and shape.

Keywords: Homosexuality, content, works, painting

Đồng tính vốn là một đề tài nhạy cảm được khai thác trong nhiều lĩnh vực nghệ thuật như: Văn học, kịch, điện ảnh, âm nhạc... và mỹ thuật cũng không nằm ngoài nhiệm vụ phản ánh vấn đề xã hội này. Đề tài đồng tính đã tạo nên một ấn tượng khá mạnh mẽ qua sáng tác của của một số tác giả trong hội họa Việt Nam hiện đại. Dù táo bạo, lạng lẽ hay day dứt, ở góc độ nào các tác giả cũng đặt người xem phải đối diện với những suy nghĩ, nhìn nhận về một thế giới thứ ba vẫn đang tồn tại song song như một điều hiển nhiên không thể xóa bỏ của tạo hóa.

Mặc dù đồng tính vẫn luôn tồn tại song hành cùng xã hội loài người, song do sự trái tự nhiên của nó, theo quan niệm chung phổ biến cổ kim đông tây, kiểu tình yêu này đã và đang bị kỳ thị và đối xử bất công. Cuộc đấu tranh cho bình đẳng và tự do của đồng tính vẫn không ngừng được tiến hành đầy quyết tâm và bền bỉ. Trong cuộc đấu tranh này, nghệ thuật đóng vai trò ngày càng nổi bật. Với hội họa Việt Nam hiện đại, vấn đề đồng tính được biểu hiện với nhiều hình thái khác nhau, thể hiện sự đa dạng về ngôn ngữ và hình thức biểu cảm. Trong bài viết này, tác giả lựa chọn yếu tố bố cục và hình thể nhân vật trong tranh vẽ về đề tài đồng tính của hội họa Việt Nam hiện đại để đi

sâu vào phân tích những thành công của các tác giả, tác phẩm tiêu biểu.

Về bố cục, trong nghệ thuật tạo hình, bố cục là cách xây dựng tác phẩm để làm sao truyền đạt ý đồ nghệ thuật một cách trong sáng và thuyết phục nhất. Điều quan trọng nhất trong bố cục là việc tạo nên hình tượng nghệ thuật. Với các tác phẩm hội họa thể hiện đề tài đồng tính thì các tác giả tìm bố cục của tranh với nhiều thủ pháp khác nhau. Một trong số đó là cách tạo bố cục qua các đường nét kết nối, như đường ngang, đường dọc, đường xiên góc. Bố cục có thể chỉ đơn giản là các đường dọc của cơ thể người, tư thế người đứng, hay các đường ngang như chân trời, tư thế nằm, mắt người, nếp váy áo... Những đường ngang dọc tự nhiên được họa sĩ cố ý nhấn mạnh qua cách dùng màu để tạo sự cân bằng, hay hài hòa cho bức tranh. Họa sĩ thường tạo ra nhịp điệu cho bố cục bằng mối quan hệ qua lại giữa nhân vật chính và nền, đặc biệt là khi nền đơn giản, tạo cho mắt người xem có cảm giác va đập, hay dao động trong không gian giữa các chủ thể, theo nhịp điệu. Tiêu biểu cho lối bố cục này là các tác phẩm của nghệ sĩ Trương Tân và Trương Tiến Trà.

Trương Tân là nghệ sĩ công khai đồng tính đầu tiên của Việt Nam, anh đã mở cửa cho các nghệ sĩ sau này thảo luận về các quan niệm về tình dục trong nghệ thuật. Anh đã sử dụng những chi tiết sinh động, cụ thể của bản thân để tạo ra tác phẩm với sự truyền đạt ý tưởng một cách phổ quát, liên quan đến sự phức tạp trong các mối quan hệ của con người. Ở những tác phẩm Spread The Love, How to be an Angel, Giác mơ đỏ... tác giả đều tạo bố cục qua hình thể nhân vật tạo thành đường ngang, đường dọc, đường xiên góc... để tạo sự cân bằng cho bức tranh. Anh tạo ra nhịp điệu cho bố cục bằng mối quan hệ qua lại giữa nhân vật chính và nền, đặc biệt là nền vô cùng đơn giản, tạo cho mắt người xem có cảm giác va đập, hay dao động trong không gian giữa các hình ảnh cơ thể người xoay ngang, xoay dọc, xoay nghiêng theo nhịp điệu. Xu thế bố cục này được nghệ sĩ sử dụng trong hầu hết những tác phẩm của anh khi thể hiện các cơ thể nam khoả thân thay bố cục ngang - dọc bằng những đường cong và góc cạnh. Qua sử dụng màu sắc mang cá tính có thể ấm nóng, hay lạnh, họa sĩ tạo ra chiều sâu cho mặt phẳng tranh vốn chỉ là hai chiều. Anh sắp đặt chủ thể theo lối bất cân xứng mà người xem thoát đầu có thể coi là lộn xộn, nhưng nhìn kỹ sẽ phát hiện ra trật tự riêng của bố cục. Và có những tranh được xếp bố cục theo lối ngẫu hứng, nhưng không tùy tiện vì tuân theo một trật tự sắp đặt riêng biệt của người họa sĩ.

Với chủ đề đồng tính, có thể nói vẫn còn “đặc biệt” ở Việt Nam, điều khó khăn cho các nghệ sĩ có lẽ không nằm ở phương cách thực hiện tác phẩm, mà ở chỗ họ phải suy tư thật sâu sắc để chọn được cho mình một cách tiếp cận riêng nếu không muốn tác phẩm trở nên chỉ là những lời than thương hời hợt - hoặc tệ hơn, sự sử dụng đề tài một cách vụ lợi. Nghệ sĩ Trương Tiến Trà dường như cũng đã tìm ra một cách tiếp cận của riêng bản thân qua hình thức bố cục đặc biệt. Anh đã không đề cập tới chủ đề này bằng những hình ảnh gây sốc hoặc các thông điệp giới tính cũng như tình cảm nội tâm tường minh, mà chỉ coi nó như một chủ đề tạo hình bình đẳng với mọi chủ đề tạo hình “công khai” khác. Anh đã tiếp cận với đề tài đồng tính ở khía cạnh tạo hình đơn thuần - cấp cho nó một vị thế bình đẳng như mọi dạng đề tài hội họa lâu nay được ưu đãi trên bề mặt chung của nghệ thuật tạo hình Việt Nam. Bằng những gam màu và nghệ thuật tạo hình, anh đã khắc họa nên tình yêu rất đẹp giữa hai người đồng giới chứ không phải là những dục vọng bệnh hoạn. Bắt đầu từ những người đồng tính chơi với Trà, qua cuộc sống, số phận, và những yêu buồn giận hờn trong tình yêu của họ, Trà đã chọn đề tài rất khó để thể hiện, đó là tình yêu. Những bóng hình quyện chặt vào nhau, quyết liệt, dữ dội. Nó không có những nét tinh tế tỉ mỉ mà quán quýt thô mộc đó là độ nóng bỏng, rùng rục sức sống của những người yêu nhau. Với những tác phẩm Sự thật méo mó 1-5, anh chọn lối bố cục dọc

khi thể hiện hai cơ thể đàn ông khoả thân quyện chặt vào nhau trong các tư thế làm tình ở dáng đứng, ngồi. Với những tác phẩm Sự thật méo mó 6-8, anh lại chọn lối bố cục ngang với hình ảnh hai cơ thể nam nằm quán quýt trên giường. Đó là lối bố cục tạo nên sự khúc chiết với những đường hướng ngang, dọc rõ ràng cho từng tác phẩm, góp phần tạo nên sức mạnh của một tiếng nói trực diện, táo bạo, chiến đấu cho sự bình đẳng của tình yêu, tình dục đồng giới.

Một lối bố cục đặc biệt khác được khá nhiều họa sĩ theo đuổi đề tài đồng tính yêu thích, đó là lối bố cục cân xứng, đăng đối trong tác phẩm. Tiêu biểu cho hướng đi này là các nghệ sĩ Lý Trần Quỳnh Giang, Phạm Tuấn Tú và Dương Xuân Quyền. Nếu với các nghệ sĩ còn lại, lối bố cục này chỉ là một trong những sự lựa chọn thì với Phạm Tuấn Tú, dạng bố cục cân xứng, đăng đối dường như bao trùm hầu hết những tác phẩm vẽ về vấn đề đồng tính của anh. Với tác phẩm Trước gương anh chọn lối đăng đối bằng cách cho hình ảnh nhân vật đang soi gương, hai cơ thể tạo nên sự đăng đối giả trong không gian của tác phẩm. Với tác phẩm Nội soi sự thật, Ô môi, Chúng ta về đâu... tác giả lựa chọn sự cân đối hoặc đăng đối gần đến mức tuyệt đối. Lối bố cục này cho người xem sự liên tưởng về sự hoán đổi giới tính giữa nữ và nam, giữa âm và dương, liên tưởng đến sự đấu tranh, giằng co trong tư tưởng của mỗi người, nên sống thật với giới tính của bản thân hay giấu đi sự thật để sống yên ổn trước những định kiến xã hội. Lối bố cục này có thể nói là mang tính chất phổ biến, có thể thấy ở một số tác phẩm của các tác giả khác như: Lòng còn chưa yên, tác giả Nguyễn Minh Thành; The sadness X, tác giả Lý Trần Quỳnh Giang; Sự thật méo mó 7, tác giả Trương Tiến Trà...

Về hình thể nhân vật, để giúp người xem thưởng thức hình thể của chủ thể trong một tác phẩm hội họa, các họa sĩ thường tạo cảm giác ba chiều đặt nhân vật trong những hệ giá trị được đặt ra cho giới họa sĩ là việc thể hiện hình khối, hay còn gọi là hình họa lên mặt phẳng. Hình khối trước tiên là cảm giác mà khi người xem tranh sẽ thấy người mẫu nổi bật hẳn lên trên mặt tranh, nổi như pho tượng nổi, ghi nhận lại các nét sáng tối mà ánh sáng đã để lại trên bề mặt hình mẫu qua mối quan hệ tương phản. Nhưng với các họa sĩ theo đuổi đề tài đồng tính thì lại lối vẽ hiện đại với phong cách thể hiện hình thể, hình khối có nhiều thay đổi.

Trong các tác phẩm Spread The Love, How to be an Angel, Giác mơ đỏ... hình thể được họa sĩ Trương Tân biểu hiện khá khỏe khoắn, có những cái mới trong cách tạo hình. Ta không thấy sự chân thực về hình dáng của những người đàn ông trong tranh mà hình thể đã có sự cách điệu, giản lược. Hình thể trong tranh của anh luôn mang một dáng nghiêng đặc biệt, xuyên suốt trong các tác phẩm. Sự cách điệu và giản

ARTS

lược không hẳn là làm biến dạng hoàn toàn nhân vật, ta vẫn có thể thấy được chân dung của mỗi người. Hình thể nhân vật được gọi tả bằng hình, nét và điểm màu. Có thể thấy, tác giả đã gọi tả thành công trạng thái của nhân vật, đồng thời ta cảm thấy có cảm xúc của tác giả lẫn khuất trong đó. Về yếu tố hình thể, tác giả đã bỏ qua hình ảnh hiện thực để đi đến một hình ảnh tượng trưng, đơn giản, mà súc tích. Những đặc điểm không mất đi, vẫn giữ được thần thái và tính cách nhân vật mang đầy tâm trạng. Tác phẩm Mây xám đã cho người xem ấn tượng về một chân dung với cấu trúc hình khối khoẻ khoắn, mạch lạc. Ở tác phẩm này, cấu trúc hình thể, màu sắc, bố cục đều không mang tính tả thực, nhưng ta lại có thể cảm nhận nội tâm và cá tính của nhân vật. Hình thể nhân vật được tác giả khái quát khúc triết bằng nét đen, kết hợp với các yếu tố màu sắc đơn giản, mạnh mẽ toát lên tinh thần nhân vật.

Năm 2008, Phạm Tuấn Tú bắt đầu sáng tác với hình ảnh một người đàn bà mang khuôn mặt đàn ông. Nhân vật trong tranh của Phạm Tuấn Tú thường mặc trang phục của nữ (nội y, váy cô dâu, áo khoác hay tấm voan, khăn trùm dùng trong ngày cưới), mang khuôn mặt của đàn ông, gầy guộc, trơ khốc với ánh mắt ám ảnh, thân thể uồn ẻo. Cùng là một người, với các không gian chật hẹp, nhưng không bức nào lặp lại trạng thái hay nội dung bức nào. Mỗi tác phẩm mang tới một cách nhìn, cách hiểu, một cảm xúc khác nhau cho người xem. Có được cảm giác ấy, có lẽ bởi nghệ sĩ không chỉ thể hiện sự nhập nhằng của vẻ ngoài, giới tính nhân vật. Anh họa cả sự nhập nhằng trong nội tâm, thế giới tâm linh. Các hình hài trong tranh Phạm Tuấn Tú đều uồn ẻo, nửa như làm duyên, nửa như lãnh cảm. Những nhân vật ấy lơ đãng và vô định, dường như không có mối liên hệ với trần thế. Thân thể và cái đầu thường xuyên thể hiện ra trạng thái đối lập nhau. Một cái đầu mượn tạm một thân thể, hoặc một thân thể mượn tạm một cái đầu chẳng bao giờ biểu hiện cùng một trạng thái cảm xúc. Dường như tác giả có sự ám ảnh mạnh mẽ với cái chết nên tác phẩm của anh mang không khí u ám, rùng rợn. Tông màu chủ đạo trong các bức tranh đều là sắc xám lạnh lẽo. Chưa kể các chi tiết được đặt khắp nơi báo hiệu cái chết như một cây thập tự đặt cạnh bia đá, con búp bê cụt đầu, con cú báo điềm xấu... Màu sắc và hình thể là những yếu tố tạo hình trong hội họa, nổi bật và dễ dàng nhận thấy. Trong một tác phẩm hội họa, hình thể giúp người xem định hình được những nét riêng của nhân vật, từ đó thấy được đặc điểm riêng của nhân vật. Còn màu sắc là một trong số những yếu tố quan trọng, nó góp phần mang lại cảm xúc cho người xem - hay còn gọi đó là chất cảm. Màu sắc cũng là yếu tố rất nổi bật và thu hút. Những yếu tố tạo hình này kết hợp với nhau và các yếu tố khác sẽ tạo nên hiệu quả về tổng thể cho một bức tranh. Ở một số tranh của Phạm Tuấn Tú, yếu tố hình thể mang tính

hiện thực, một số tranh khác, hình thể trong tranh đã có sự thay đổi, không lệ thực mà phần nào mang yếu tố siêu thực. Như tranh Thoả thuận, mặc dù tác giả cho người xem một chân dung chân thật với bút pháp tả thực trong một trạng thái suy tư với khuôn miệng, đôi mắt nhìn xa xăm. Cộng với đó là một phần của bức tranh dân gian cá chép trông trắng với sóng nước và ánh trăng mờ xanh lạnh. Tất cả các yếu tố hình thể đó đã cho ta thấy tâm trạng của nhân vật đang trần trộ về điều gì đó.

Những tác phẩm mang tính chất miêu tả chân dung của Nguyễn Minh Thành như: Dấu ấn đầu tiên, Cô gái mù... với cách sử dụng hình thể hơi cường điệu, nhấn mạnh, đầy sâu phần môi và mắt để tạo nên đặc trưng riêng của những chân dung nhân vật, tất cả hiện lên với thần thái điềm tĩnh, đôi mắt dịu dàng và vẫn rất tự nhiên chỉ bằng đường nét, hình thể. Yếu tố màu sắc chỉ mang tính gọi tả, điều đó thể hiện sự đơn giản trong tác phẩm, đồng thời ta cũng cảm thấy nét giản dị trong con người của nhân vật. Một phần khác, người xem còn thấy ở những tác phẩm này, chân dung nhân vật được khắc họa chân thực qua bút pháp tả thực. Từ hình thể, đường nét, màu sắc đều hiện thực. Tác phẩm cho ta thấy một cô gái với gương mặt bầu bĩnh, đôi mắt mở to đang nhìn về người xem. Tác giả đã khéo léo cho người xem cảm giác chân thật khi nhìn vào tác phẩm. Qua một loạt các tác phẩm ta có thể thấy, yếu tố hình thể trong các tác phẩm không mang nhiều nét thay đổi. Hình thể không nhất thiết phải rõ ràng một cách cứng nhắc, mà thông qua cảm xúc, hình thể trong cách tạo hình chân dung hội họa có sự thay đổi để thể hiện được cảm xúc của tác giả đối với nhân vật.

Ở tranh của Lý Trần Quỳnh Giang như: Ôm, Người người ngợm ngợm, Bản tin... thường xuyên xuất hiện những môtip bàn tay, bàn chân gầy guộc chia ra ở đủ các tư thế. Những con mắt sâu trùng lơ đãng thiếu ngủ, những cái nhìn lo âu, suy tư hoặc hoảng hốt, những đám đông mệt mỏi... Sự xuất hiện về hình thể nhân vật như vậy không phải là vô cớ. Dường như trong con người, ngoài đôi mắt và khuôn mặt ra thì bàn tay, bàn chân là những bộ phận biểu cảm, nói lên nhiều thứ. Chúng có thể hé lộ về sức khỏe, tâm trạng, tuổi tác, tình cảm, tinh thần của con người, cho đến mạch bảo về nghề nghiệp, tố chất, số phận, thậm chí cả đến những tham vọng và ước muốn thầm kín nào đó của họ. Có lẽ khó mà che giấu điều gì. Rất có thể vì vậy mà Lý Trần Quỳnh Giang hay để ý đến tay chân, thích vẽ tay chân và những con mắt, nơi sức mạnh biểu hiện tập trung tuyệt đối và căng thẳng. Giang hay vẽ chân dung tự họa, vẽ cuộc sống và tâm trạng hàng ngày của chính mình. Rút mình ra mà vẽ. Gặm nhấm thân xác và sự tồn tại của mình mà vẽ. Vẽ những lúc ốm đau mệt mỏi, vẽ những đêm mất ngủ... Những bức tranh thoát ra từ đời sống nội tâm bên

ARTS

trong, từ sự tương tượng, và có lẽ ám ảnh những lúc ốm đau, ám ảnh về sự sống và cái chết. Nơi đó, con người có thể mang hình hài cá, có thể có khuôn mặt và đôi mắt tựa cú đêm. Sự giải toả này ulla ra thành các nhát vẽ to bản, cộm màu, ào ạt, phóng khoáng, xung động. Một lối vẽ trực tiếp, nhanh, mạnh, bản năng, truyền cảm trong các gam màu trắng, xanh, ghi xám trong trẻo, sang lạnh và tinh tế.

Tối giản về gam màu, đơn giản về đường nét nhưng lại cầu kỳ về bố cục và biểu hiện hình thể nhân vật, tranh vẽ đề tài đồng tính biểu đạt những vấn đề nhạy cảm, phức tạp, các bức tranh vẽ về vấn đề đồng tính tạo cho người xem những ấn tượng đặc biệt. Đó là những yếu tố chính để thể hiện quan niệm, tư duy của họa sỹ thể hiện trên tác phẩm, thông qua tác phẩm để truyền tải nội dung. Đối với các tác phẩm biểu đạt về vấn đề đồng tính, việc thể hiện quan niệm của tác giả không chỉ được thể hiện rõ, mà còn biểu hiện chính là tâm trạng, cảm xúc của nhân vật, họa sỹ không muốn trói buộc mình mà muốn tìm tòi cái mới, cách thể hiện mới, đó chính là đưa cảm xúc và quan điểm của mình vào trong ý tứ tranh.

Hội họa Việt Nam hiện đại vẽ về chủ đề đồng tính đã chiếm một vị trí đáng kể trong sáng tác của các họa sỹ. Vì vậy mỗi tác phẩm chứa đựng rất nhiều cảm xúc không chỉ của tác giả mà cả của nhân vật được vẽ trong tranh, có nhiều sự khám phá, thể nghiệm mới mẻ góp phần vào thành công chung của nền hội họa Việt Nam hiện đại. Song song với sự đa phong cách, những sáng tác đã đạt được chiều sâu nhất định. Sức sống bền chặt của nghệ thuật và năng lượng sáng tạo của nghệ sỹ như gắn kết các tác phẩm để trở thành tiếng nói mạnh mẽ. Điều đó được thể hiện trong nghệ thuật của mỗi tác phẩm. Cái đẹp dường như chất chứa cái cá tính luôn đồng hành đi trên con đường khám phá.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Bùi Như Hương, Phạm Trung (2012)**, *Nghệ thuật đương đại Việt Nam 1990 - 2010*, Nxb. Tri thức, Hà Nội.
2. **Đào Mai Trang (2014)**, *Nghệ thuật và tài năng*, Nxb. Phụ nữ, Hà Nội.
3. **Phan Cẩm Thượng (2008)**, *Nghệ thuật ngày thường*, Nxb. Phụ nữ, Hà Nội.
4. **Trương ĐH Mỹ thuật Hà Nội (2007)**, *Giới có phải là một vấn đề*, Nxb. Mỹ thuật, Hà Nội.